Avatariile evolutive ale conceptului ‘a educa’

„Cuvîntul este o taină sfîntă,
care nu trebuie administrată
decît cu o extremă delicateţe”
José Ortega y Gasset

0. Particulele materiale sau energetice tind constant spre forme de organizare, funcţionare, evoluţie şi replicare a structurilor pe care le formează, în concordanţă cu tipare proprii date, de natură entelehică, dar şi sub imperiul cerinţelor structurale şi funcţionale ale realităţii dinamice şi concurenţial-evolutive ale mediului. La nivelul fiinţelor biologice şi sociale se manifestă aceleaşi forţe prin care acestea se structurează, funcţionează şi evoluează, de data aceasta, mai ales la intersecţia cerinţelor şi impunerilor genotipale şi fenotipale.

În mod implicit prezent în toată materia, în forme subtile, aparent discrete, procesul acesta complex poate căpăta caracteristici culturale, prin faptul că fiinţa umană îl practică în mod conştient, elaborîndu-l şi rafinîndu-l continuu, în vederea obţinerii unor rezultate viitoare, precum şi a adecvării la o realitate mereu supusă devenirii. Dincolo de complexitatea, dificultăţile şi incertitudinile[1] oricărui act cultural şi educaţional, acesta cunoaşte felurite căi pe care se desfăşoară, şi înglobează numeroase componente complementare. Mai mult sau mai puţin, fiecare din aceste căi sau componente, poate contribui la procesul educaţional sau poate pretinde a se substitui altor căi sau componente. Indiferent de rezultat, vorbitorul le va putea avea în vedere ca ţinînd locul complexei rezultante sau doar le va percepe, concepe şi numi în mărginirea sa şi a lor.

Prin căile pe care se desfăşoară, prin unele dintre finalităţile sale, procesul instructiv-educativ se reflectă în forme diverse, desigur, în modalităţi incomplete, căci toate acestea doar împreună concură la un proces educaţional complet şi real. Astfel, educaţia aduce la lumină, arată, cercetează, explică, demonstrează şi călăuzeşte. Mai departe, se asigură că instrucţia s-a realizat, în caz contrar utilizînd mijloace de corecţie precum dojana, dezaprobarea, reproşul, interdicţia, ameninţarea şi pedeapsa. Fiecare dintre aceste etape, parcurgerea căii şi modalităţile de corecţie cunosc grade şi nuanţe, şi pot relaţiona între ele. În fapt, simbioza lor constituie marca normalităţii şi eficienţei procesului, a caracterului său desăvîrşit.

În cele ce urmează, vom încerca să observăm şi să desluşim - pe baza situaţiei din texte ale secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea - felul în care cîmpul semantic ‘a educa’ se reflectă prin intermediul unor termeni (*a arăta*, *a vădi*, *a oblici*, *a mustra*, *a certa*, *a pedepsi*, *a căzni*, *a învăţa*) şi modalităţile în care aceştia reuşesc a servi complexei solicitări şi avatariilor evolutive ale conceptului.

*

1. Verbul *a arăta* şi termenii familiei sale lexicale apar în textele vechi româneşti avînd valorile de bază ‘a indica’, ‘a dezvălui’ sau derivate ale acestora. Astfel, referirea la ‘aducerea la lumină, în văzul şi la cunoştinţa tuturor’ apare în: „Ca să fie milosteniia ta într-ascuns şi Tatăl tău, cel ce veade într-ascuns, acela va da ţie la *arătare*” (BB, *Mt.*, 6, 4) (acelaşi termen în NTB); „Alţii, iarăşi, *arătare* ţinea păgîneaşte, iară într-ascuns era creştini” (VARL, 367, 18-19); „şi *arătat* s-au făcut neamul lui Iosif lui faraon” (BB, *FA*, 7, 13) (în NTB: „şi *în ştire*-i fu lu faraon de neamul lui Iosif”); „Eu am spus la *arătare* că sîmt creştin şi de Hristos nu mă voiu lepăda” (VARL, 369, 8-9); „Pentru că trebuie şi eresuri între voi a fi, ca cei lămuriţi *arătaţi* să fie întru voi” (BB, *1Cor*., 11, 19). Din aceeaşi idee, ‘scoatere la lumină’, derivă nuanţa ‘revelaţie’: „Şi a mă lăuda nu mi se cuvine, pentru că voiu veni la vederile şi *arătările* Domnului” (BB, *2Cor*., 12, 1) (acelaşi termen în NTB) şi sensul ‘sicofant, pîrîş’: „Şi cel de mai nainte zis Simon, cel ce al banilor şi al moşiei *arătătoriu* s-au făcut, de rău grăiia pre Oniia” (BB, *2Macabei*, 4, 1).

Dacă arătarea, revelaţia au un caracter extraordinar şi plin de semnificaţii, termenul se poate referi la ‘semn, minune’, precum în: „Şi ologi făcea de îmbla şi alte *arătări* multe făcea menciunoase” (VARL, 403, 13-14); „Şi feace Hristos ivită znameniia şi *arătarea*” (CCÎ, 248, 9).

Pe de altă parte, din acelaşi sens primar decurg şi ‘pildă’, ‘exemplu’, ‘argument’: „Dentr-a lui *arătare* şi den năravi şi deregătorie feace sutaşul *arătare*, că şi cu cuvîntul numai poate Hristos” (CCÎ,

[1] Într-o lume prea puţin şi vag cunoscută şi înţeleasă, folosirea de procedee insuficient controlabile poate genera doar rezultate care, în esenţă, sunt nesemnificativ previzibile.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

228, 25-26); „necredința Thomei, *arătare* noao spre credință fost-au” (CCÎ, 131, 18-19); „Poruncim arhiereilor să nu despartă pre nimea de sfînta priceaştenie fără vină; iară de vor face aceasta fără de vină şi fără de *arătare*, aceia să se oprească de sfînta cuminecătură un an” (LEGI Munt., 91, 27-29).

Oricum ar fi privite nuanțele de sens prin care acest verb se concretizează în limbă, exemplele de mai sus trimit la referenți şi constituie uzuri lingvistice prin care receptorul (din povestire, din fața cărții sau a discursului rostit ori citit) dobîndeşte cunoaşterea a ceva, în esență, se edifică. De aceea, actul scoaterii din starea de învăluire, aducerea unui lucru, a unui gînd sau chiar a unui cuvînt la simțurile receptorului constituie primul pas prin care se pot pune premisele cunoaşterii şi, implicit, ale formării receptorului pe calea unei astfel de luări la cunoştință.

2. Un sinonim parțial al verbului *a arăta* este verbul *a vădi*. Relația aceasta, însă, este valabilă doar în ceea ce priveşte valori precum ‘a dovedi’, ‘a pîrî’. Desigur, *a vădi* poate conține, în mod implicit, şi nuanțe precum ‘a face cunoscut’, ‘a scoate la iveală’, ‘a da în vileag’. Chiar astfel, însă, orientarea acestora merge în direcția exprimării unei demonstrații făcute în vederea delațiunii: „Că nu iaste ceva ascuns[ă], carea *să* nu *să vădească*, nici pre ascuns sau făcut, ce numai la ivală să vie” (BB, *Mc.*, 4, 22) (în NTB: „Că nu iaste nece o ascunsă carea *să* nu *să arate*, nece ascunsă care să nu vie la aiave”); „Şi ca vrea şapte zile să se sfîrşască, e ceia dentru Asia jidovi văzură el întru besearecă, *vădiră* a toată gloata şi rădicară spri-nsul mîinile strigînd” (CP, *FA*, 21, 27) (în textul slav **ндвдише**); „Şi-i certă pre ei ca să nu-l facă pre el *vădit*” (BB, *Mt.*, 12, 16) (în NTB: „Şi-i conteni pre ei ca să nu-L facă pre El *aiave*”); „Pentru că să răvărsase asupra omului teamere oarecare şi frică trupului, pren carele *vădită* s-au făcut durearea cea de la inimă la cei ce vedea” (BB, *2Macabei*, 3, 17). Situația se datorează nu doar valorii etimologice a verbului în discuție[2], ci şi uzurilor pe care acesta le avea în limba română, poate şi sub presiunea modelului slav. De aceea, curente sunt situații precum: „Această deală ce *vădia*-mă către Domnul” (PS.C., 109, 20) (în PS.S.B.: „Acesta lucru ce *vădia*-me către Domnul”) (în BB: „Acesta e lucrul celor ce mă *pîrăsc* pre mine la Domnul”); „De să va scula o soție de-a calpuzanilor şi *va vădi* către giudeț pre cealelalte soții, ceia vor peri toți pre deala lor” (LEGI Mold., 85, 34-35); „De va fura neştine clopot de la dobitoc, de la fiece feal de dobitoc, şi de *să va vădi*, să-l bată ca pre un fur” (LEGI Mold., 57, 32-33); „Datornicul carele se va lepăda că nu e datoriu şi-l *vor vădi* că e datoriu, acela să dea datoria îndoită celuia ce l-au împrumutat” (LEGI Munt., 30-31); „Oricine de va strica dobitocul altuia, măcar de i-are fi fost şi vinovat, şi de *să va vădi*: să plătească paguba celuia cu dobitocul” (LEGI Mold., 62, 10-11); „De *să va vădi* că au curvit şi se va da de față cum poruncesc dumnezeeştile pravile, atunce trebue să dea de față *vădeala* aceaia cu mărturii foarte credincioase” (LEGI Munt., 221, 7-9); „şi ceia [ce] vîndu frate pre fr[a]te şi părinte pre fecioru şi soțu pre soțul seu, de-l *vădescu* înai[n]te domnilor şi nai[n]te județelor” (CS, 251, 22-24); „Foca aruncă urgie pre Țimishi, pentru că-l *vădise* oarecine cu nişte cuvinte réle” (MOXA, 125^{v}/3-4); „Iară Iosif, bărbatul ei, fiind direpț şi nevrînd *să* o *vădească* pre ea, vru să o lase pre ascuns” (BB, *Mt.*, 1, 19); „Şi la acea *vădire*, adecă *prepunere* de curvie, va curtea împărătească să fie cinci mărturii” (LEGI Munt., 221, 10-11).

> Substantivele *prepus*, *prepunere* au sensurile: ‘suspiciune’, ‘bănuială (cel puțin cu oarecare temei)’ şi apar destul de des în textele vechi: „Cela ce va fi cumpărat otravă, face *prepus* cum să fie otrăvit pre cel mort” (LEGI Mold., 99, 25-26); „*Prepusul* furtuşagului să arată pre numele omului cel rău, ce să dzice: alt om iaste vestit de om bun şi altulu-i vestit de om rău. Aşijdere să cunoaşte omul şi pre obiceae, cum au fost învățat mai de mult. Iară aceaste doo *prepusuri* nu agiung amîndoao să facă giudeț să muncească pre cineva” (LEGI Mold., 79, 10-13); „Care slugă sau nămit va fugi den casă într-acea dzi cîndu s-au făcut furtuşagul, dă *prepus* oarecum cum să fie făcut el acel furtuşag” (LEGI Mold., 79, 23-24); „Un om de va fi sărac şi va începe a cheltui bani mulți, face *prepus* cum să fie furat” (LEGI Mold., 79, 30-31).
>
> În: „Făleaşte-să nemică ştiind, ce bolnăvindu-se întru întrebări şi prici de cuvinte, dentru carele să face zavistiia, pricea, hule, *prepusuri* reale, zăbăvi de oameni stricați la minte şi lipsiți de adevăr, părîndu-le a fi dobîndă buna-credință” (BB, *1Tim*., 6, 4-5), banuiala este neîntemeiată, dar nu prin însuşi termenul utilizat, ci prin intrarea în sintagmă cu adj. *reale*; de asemenea, cu ajutorul lui *fără*, poate apărea sensul ‘mai presus de orice bănuială’ în: „Noe era om bun şi fără *prepus* vie naintea Domnului în dzilele lui” (PO, *Gen*., 6, 9).

[2] Verbul provine din sl. **вадити** ‘κατηγορεῖν, ἐγκαλεῖσται, accusare’ (cf. şi subst **вада** ‘συκοφαντία’, ‘calumnia’). Româna (sau, poate, doar traducătorul, ori revizorul, deoarece în textul slavon intercalat apare **клеветници**) a creat şi forma *vadnic*: „Către ei răspunşu că nu leagea rimleanilor să dea carevare om spre piiardere ainte pînă e neclevetitu naintea feațeei vedea-ş-va *vadnicii*, locu de răspunsu priimi-va de greşală la județu” (CB *FA*, 25, 16); în alte texte apar: *clevetnicii* (CV, CP), *pîrîşii* (NTB), *pîrîş* (BB).

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

Aceasta este tot o formă de aducere la cunoştinţă, tot în vederea obţinerii de cunoaştere. În general, (deci şi în cazul verbului *a arăta*) nu putem presupune că scopul *arătării* ar fi unul altruist, deoarece mereu sunt implicate finalităţi de alt tip. La rîndul lor, acestea pot fi privite din mai multe perspective, în funcţie de concordanţa lor cu anumite criterii principiale, etice, culturale etc. De aceea, dincolo de finalităţile imediate sau declanşatoare, şi în acest caz avem a face tot cu o dezvăluire.

3. Privind dincolo de actul făcut de cel care arată, ni se înfăţişează perspectiva şi actul celui care ia la cunoştinţă. Sensul 'a afla' poate fi redat printr-un verb precum *a oblici*[3], care apare în contexte precum: „Cînd va erta bărbatul preacurviia muerii-ş ce va fi făcut, cu tocmală ca aceaia de o *va* mai *oblici* că face acest lucru, să o spue giudeţului" (LEGI Mold., 111, 36-37); „Însă Borăş Ianoş, *oblicind* că pe la pod este loc rîpos, au lăsat drumul şi au purces în sus pre costişe, alăturè cu pîrîul" (MC, 157, 19-21), eventual cu nuanţe suplimentare, destul de fine, precum 'a-şi da seama, a deveni limpede, a înţelege, a dibui': „A doa dzi *au oblicit* turcii gîndul leşilor den haiduci unguri, care fugiia totdeauna de la leşi la turci" (MC, 80, 27-28); „Deci, *oblicindu*-i împăratul, i-au băgat în muncă pentru svînta credinţă" (VS, 96, 4).

Ca orice sens fundamental, 'aflarea, luarea la cunoştinţă' poate deveni substrat semantic, pe care cresc alte sensuri. Astfel, *a oblici* intră în relaţie de sinonimie parţială cu *a vădi*, căci este capabil să exprime 'scoaterea/ieşirea la iveală, darea în vileag, vădirea, evidenţierea, demonstraţia şi dovedirea': „Pentru aceaia aiavea feace ciudă înaintea lor, şi-i ruşină şi-i *oblici* de gîndul lor cel rău" (CCÎ, 60, 1-3); „această pildă ce e de fariseiu şi de mitariu înainte ne-o pune noao cu mîndrie şi fu folos, şi *obliceaşte* carii nădăjduesc spre sine (spre Isus Hristos, n.n.) că sînt derepţi" (CCÎ, 12, 19-22); „Hotru să cheamă şi cela ce îndeamnă şi amăgeaşte pe vrun cucon de-l spurcă cineva şi face sodomie, dînd mîzdă vreunui cetaş a lui sau vreunui slujnic; şi atunce de *să va putea oblici* cum s-au pîngărit copilul, cu adevărat hotrului numai să-i tae capul" (LEGI Mold., 125, 34-36); „Părea-le că se va lepăda, şi întrebară el. Şi că nu se lepădă, ce mai vîrtos propovediia şi *obliciia* pre ei, atunce osîndiră el de orbiciune-i, şi împutară lui, şi-l scoaseră afară. Că-l urîră, unde *oblici* pre ei întru porţi, şi cuvîntul derept urîtu le fu, şi nu putură să rabde a mişelului şi a săracului *oblicire*" (CCÎ, 173, 20-21); „Că aşa iaste firea omenească, că de multe ori cealea mai mari biruiaşte, iară ce cealea mici *obliceaşte-se* şi se iveaşte" (CCÎ, 268, 6-7); „Însă *se oblici* neputinţa lor, că nu arătară amu credinţă desfîrşită, ce mestecată cu necredinţa" (CCÎ, 374, 26-28). Sensul opus 'ascuns, de nepătruns' poate fi format prin negarea termenului, precum în: „Ceriul e înalt şi pămîntul adîncu şi inima împăratului *neoblicită*" (BB, *Parimii*, 25, 3).

O componentă importantă, care urmează sensului de bază şi decurge în mod natural din unele nuanţe de mai sus, este 'mustrarea, dojana', ceea ce se exprimă în: „Doamne, nu cu urgia ta *oblici* mere, neci cu mînia ta **pedepsi** mere" (PS.S.B., 6, 1; 37, 1) (PS.C., 7, 1; 38, 1)[4]; „fui ca om ce nu auzii, şi ce n-are în rostul său *oblicire*" (PS.C., 38, 15) (PS.S.B., 37, 15)[5]; „Nu de cumîndarile tale *oblici-voiu* tine, toate arsele tale întru mine sînt pururea" (PS.C., 50, 8); „Nu de cumîndările tale *oblici-voiu* tire, toate arsele tale între mere sîntu pururé" (PS.S.B.)[6].

După cum se înţelege deja, pe măsură ce tind să acumuleze valori ce exprimă procese anterioare sau urme ale acestora - elemente uşor de presupus în desfăşurarea evenimentelor şi care caută să se constituie în substrat - termenii capătă densitate şi polisemantism. Dacă termenii anterior discutaţi marcau doar actul indicării, al aducerii la suprafaţă, eventual, cu sugestii la finalitate, *a oblici* înglobează şi depăşeşte acest sens, centrîndu-se oarecum asupra demonstrării. Actul arătării şi, mai ales, cel al vădirii sunt grăitoare prin sine deoarece scot (brusc) ceva la lumină. Mai complex, actul oblicirii nu mai profită doar de şocul receptorului, ci doar îl foloseşte ca pe un cadru în care pune în scenă o demonstraţie ce se vrea raţional argumentată.

---

[3] Familia lexicală în discuţie se raportează la sl.: **обличати** 'κατηγορεῖν, accusare', 'καταισχόνειν, dehonestare', 'ἐλέγχειν, arguere' 'revelare'; **обличити** 'ἐμφαίνειν, ostendere', 'παραδειγματίζειν, ignominiae exponere', 'ἐλέγχειν, confutare, arguere' 'εύρισκεσθαι, inveniri'; **обличение** 'ἔλεγχος ἔλεγξις, accusatio', 'argumentum'.

[4] În BB apare: „Doamne, nu cu mîniia ta *să* mă *mustri*, ni‹ci› cu urgiia ta **să** mă **certi**".

[5] În BB apare: „Şi mă făcuiu ca un om ce nu aude şi n-are în gura lui *mustrări*".

[6] În BB apare: „Nu preste jirtvele tale *mustra*-te-*voiu*, şi arderile tale ceale de tot înaintea mea sînt pururea". Se observă cum relaţiile de sinonimie dintre termeni se stabilesc în modalităţi ce ţin de uzurile din epocă, aşa cum sunt acestea consemnate (adeseori construite) de către traducători şi revizori.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

4. Verbul *a mustra* (< lat. *monstrare* ‘a arăta, a indica’, ‘a înştiinţa’, ‘a sfătui’) putea purta, şi el, sensurile şi valorile de bază ale verbului *a arăta*: „vor sta aiave înainte-ne de ne *vor mustra* de toate lucrurele” (LUCACI, 173, 4); „Pentr-aceaia pravilele şi legile le-au oprit ca să nu se facă oamenii stricaţi sau într-alt chip beteagi, de sînt semnaţi întru oamenii ceialalţi, *să se mustre* chipul a lui Dumnezeu” (LEGI Munt., 577, 13-15); „Şi, acolo, *mustrîndu*-i cu seamne şi minuni, au întărit leagea” (VS, 19, 52).

Prin intermediul unor nuanţe ce provin din valenţele sale şi din contextele cărora li se pliază, sinonimia este depăşită căci *a mustra* dezvoltă sensuri ce se îndreaptă într-o altă direcţie. Astfel, păstrînd sensul indicativ în substrat, el se specializează pentru a exprima sensurile ‘a face observaţii’, ‘a certa, a dojeni’: „Ca să facă judecată asupra tuturor şi ca *să mustre* pre toţi necuraţii lor, pentru toate lucrurile păgîniei lor care au păgînit, şi pentru toate nesilniciile ce au grăit asupra lui păcătoşii cei necuraţi” (BB, *Iuda*, 15); „gîndurile îndărătnice osebesc de la Dumnezeu şi, ispitindu-se, putearea *mustră* pre cei fără de minte” (BB, *Înţ. Sol.*, 1, 3); „Pentru ca nimeni nici să judece, nici *să mustre* nimenea; iară norodul mieu, ca un preotu pricit” (BB, *Osea*, 4, 4); „Pre omul eretic, după una şi a doao *mustrare*, părăseaşte-l” (BB, *Tit*, 3, 10); „care cliric va înjura sau *va mustra* pe arhiereul lui, pre acela să-l scoaţă de în cinste, căce că nu se-au dat nemunui voe să înjure pre stăpînu-său” (LEGI, Munt., 100, 23-25) sau ‘dojenitor’: „Şi-ţ voiu lega limba, şi te vei asurzi, şi nu vei fi lor om *mustrătoriu*, căci casă amărîtoare iaste” (BB, *Iezechiel*, 3, 26).

Traiectul ‘a arăta’, ‘a face observaţii’, ‘a dojeni, a certa’ se continuă cu o nuanţe mai ferme ale dojanei: ‘reproşul’ „Şi ascultaţ *mustrarea* rostului mieu şi judecata buzelor meale luaţ aminte!” (BB, *Iov*, 13, 6) şi ‘dezaprobarea’ „nu vă teameţ de *mustrarea* oamenilor şi cu defăimarea lor nu vă biruiţ” (BB, *Isaia*, 51, 7).

Termenul evoluează în continuare - mai cu seamă prin puterea contextelor care îl solicită -, dezvăluirea şi indicarea, putînd fi ferme, trecînd de dojană şi ajungînd la judecată, potenţial aducătoare de pedeapsă, precum în: „Cela ce s-au scris, întru *mustrări* la vremi, să înceteaze urgiia mai înainte de mînie şi să întoarcă inima tatălui cătră fiiu şi să aşaze neamurile lui Iacov” (BB, *Is. Sir.*, 48, 10).

Capătul evoluţiei semantice a termenului, în vechile texte româneşti, în unele cazuri, acumularea sensurilor de pînă acum ‘indicarea greşelii’, ‘dojana’, ‘revelaţia’, ‘corecţia’ ‘îndreptarea/aducerea la ordine’ apar în: „Căci sfeaşnic e porunca legii, şi lumină, şi calea vieţii, şi *mustrare*, şi învăţătură” (BB, *Parimii*, 6, 23); „Cel ce ceartă limbi nu *va mustra*?” (BB, *Psalmi*, 93, 10); „Certa-te-va vicleniia ta şi răutatea ta *mustra*-te-*va*” (BB, *Ieremia*, 2, 19)[7].

Acest verb ramifică trunchiul principal (indicarea, dezvăluirea) într-altă direcţie. Prin sensurile ‘a face observaţii, a dojeni (cu blîndeţe ori severitate, cu oarecare toleranţă sau total dezaprobator)’, *a mustra* implică deja scoaterea la lumină a finalităţii întregului act, palid sugerate sau doar ghicite la verbele de pînă acum. Agentul a trecut de etapele indicării şi demonstraţiei, făcîndu-şi simţite în mod explicit convingerile şi intenţiile modelatoare (care pot ajunge la extrem, deoarece reproşul şi dezaprobarea sugerează deja doar două opţiuni posibile ale receptorului: acceptul care aduce aderarea sau refuzul urmat de excludere). Mustrarea indică negreşit ieşirea din aparenta neutralitate şi afirmarea răspicată a convingerilor şi comportamentelor la care receptorul trebuie sa adere.

5. Pe baza unora dintre valorile sale de sens, *a mustra* intră într-o relaţie de sinonimie cu *a certa*, aceasta nefiind, în vechea română literară, atît de apropiată precum a devenit apoi. Destul de elaborat şi avînd a exprima realităţi complexe, verbul *a certa* a suferit un proces prin care sensul său etimologic [< lat. *certo, -are* ‘a rivaliza (în cadrul unei dezbateri)’] s-a degradat. Fenomenul este relativ frecvent în limba comunităţilor care, dotate cu termeni avînd a exprima realităţi nuanţate, întrucît duc o viaţă sub capacităţile acelor termeni, nu reuşesc să utilizeze valorile acestora la nivelul şi la potenţialul lor de sus, şi reduc acele valori la un nivel centrat pe percepţii şi aspecte exterioare. Astfel se întîmplă ca ‘dezbaterea’ să devină ‘dojană’ şi ‘scandal’. Datorită caracterului lor cult (de traducere şi compilaţie,

[7] Verbul ἐλέγχω, cel care apare în acest loc al textului grecesc, semnifica ‘a indica o greşeală şi a convinge că este greşeală, a reproşa, a acuza, a respinge, a interoga (pe bază de probe sau cautînd probe)’, iar subst. ἔλεγξις ‘convingerea, persuasiunea’. Cf. şi: „Într-aceia vreame începu Isus *a ponoslui* cetăţilor în carii facú mai multa putere sa, cîte că nu se-au pocait” (EV.SIB., *Mt*., 11, 20), termenul slav **поносити** avînd sensul ‘a mustra’. În alte texte, pe aceeaşi poziţie apar *a certa* (NTB), *a defăima* (BB), corespunzînd gr. ὀνειδίζειν. În „Aşijdere şi tîlharii ce era rastigniţi cu el *ponosluia* lui” (EV.SIB., *Mt*., 27, 44), pentru care NTB şi BB prezintă în mod solidar vb. *a împuta*, corespunzînd gr. ὠνείδιζου, sensul este mai dur, ‘a insulta’.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

aşadar sub presiunea solicitărilor limbilor culte, în special slavona şi greaca), vechile texte încă mai impun unor astfel de termeni utilizarea valenţelor acestora.

Sensul etimologic al verbului *a certa* îşi păstrează amprenta, lucru pe care îl demonstrează apariţiile sale în situaţiile în care valoarea de exprimat este 'a cerceta, a examina': „Porunci pre el polcovnicul să-l ducă în tabără, zicînd cu bătaie *să să cearte* el, ca să conoască pentru care vină aşa striga asupra lui" (BB, *FA*, 22, 24) (în locul corespunzător din textul grecesc apare ἐτάζω 'cerceta, examina'); „O, amar celuie om ce-*ş ceartă* datoria ‹în› sfîntă dumenecă şi nu lasă în răpaos mişelul!" (*Ieud*, 158, 20-21), eventual în scopul călăuzirii: „Pomeneaşte noi, Doamne, în dulce-vreamia oaminilor tăi, *cearte* noi spăsenia ta" (PS.S B, 105, 4) (în BB: „Adu-ţi aminte de noi, Doamne, întru bunăvrearea norodului tău; socoteaşte pre noi întru mîntuirea ta"), sau al neglijării şi abandonului (dar în urma unui proces interior, prin care, cu părtinire, se aduc argumente împotriva îndatoririlor). De aceea, chiar dacă înţelesul este 'neglijarea' (pasivă, prin delăsare, sau activă, prin abandon), sensul de la care se pleacă, 'examinare', decurge direct din cel etimologic 'dezbatere, dispută'[8]: „Şi *certă* Dumnezău pre faraon cu *certări* mari şi reale, şi casa lui, pentru Sara, fămeaia lui Avram" (BB, *Gen*., 12, 17) (în textul grecesc apar: ἐτάζω 'cerceta, examina' şi subst. ἔτασις).

În mod firesc, examinarea poate implica sensul 'monstrare', fapt evident în: „Toată Scriptura de Dumnezău e răsuflată şi-i de folos spre învăţătură, spre *certare*, spre dojană şi spre **învăţătură** carea-i în dereptate" (NTB, *2Tim*., 3, 16) (în BB: „Toată scriptura de Dumnezău e suflată şi de folos spre învăţătură, spre *vădire*, spre îndireptare, spre **certarea** cea cu direptate"). Acest act are drept posibilă consecinţă lămurirea, fiind şi o formă a acesteia: „Aburul focului va închega carnea lui, şi întru înfierbinteala căminului *să va certa*" (BB, *Is. Sir.*, 38, 34) (în textul grecesc apare vb. καθαίρω 'a înlătura murdăria, a curăţa, a purifica'), de unde se ajunge lesne la sensul 'instrui, a ajusta, aduce la numitor comun': „Ca *să cearte* pre boiarii lui ca pre sine şi pre cei bătrîni ai lui ca să-i înţelepţască" (BB, *Psalmi*, 104, 21)[9].

Desigur, cercetarea poate fi 'mustrare': „Arsă cu foc şi săpată; de cătră *certarea* feaţii tale perivor" (BB, *Psalmi*, 79, 17), 'ceartă, dojană' (ca învăţătură, sfat părintesc): „E muerilor şi bărbaţilor o mîndrie spune şi di năravure *ceartă* puţinel" (CB, 297, 6-9) (în CP *învăţă*); „cînd li se va face lor price şi vor veni cătră mine, *cert* pre fieştecarele şi tocmesc pre ei poruncile lui Dumnezău şi leagea lui" (BB, *Ex*., 18, 16) (în textul grecesc διακρίνω, în cel latinesc *judicem eos*); „Feriţi-vă pre voi: de va greşi ţie fratele tău, *ceartă* pre el, şi de se va pocăi, iartă lui" (NTB, *Lc*., 17, 3) (în BB: „De va greşi ţie fratele tău, *ceartă* pre el, şi de să va pocăi, iartă lui"). Înăsprirea accentelor face ca verbul să dobîndească sensul 'a muştrului': „*Certaş* limbile şi peri necredinciosul, numele lor l-ai stins în veac şi în veacul veacului" (BB, *Psalmi*, 9, 5) „*Certaş* pre cei mîndri" (BB, *Psalmi*, 118, 21), 'da lecţii (usturătoare)'; „Iară Mihail, arhanghelul, cînd cu Diavolul pricindu-se voroviia, pentru trupul lui Moisi, n-au îndrăznit judecată de hulă a aduce, ce zise: «*Cearte*-te Domnul!»" (BB, *Iuda*, 9) (în NTB: „Iară arhanghel Mihail, luptîndu-să cu Satana şi pricindu-să despre trupul lui Moisi, nu îndrăzni a-l blăstăma pre el, ce-i zise: «*Cearte*-te pre tine Domnul»"); „Şi zise Domnul cătră Diavol: «*Să cearte* Domnul întru tine, Diavole, şi *să cearte* Domnul întru tine, cela ce au ales Ierusalimul" (BB, *Zaharia*, 3, 2) (în textul grecesc ἐπιτιμάω, 'a reproşa, a acoperi de blam'). Continuînd această cale se poate ajunge la 'ameninţare': „Şi acum, Doamne, caută spre *certarea* lor, şi dă slugilor tale, tot cu îndrăznire să grăiască cuvîntul tău" (NTB, *FA*, 4, 29) (în BB: „Şi acum, Doamne, caută preste *înfricoşerile* lor şi dă robilor tăi cu toată îndrăzneala să grăiască cuvîntul tău"); „Iară Saul, încă suflînd cu *certări* şi cu uciderі spre ucenicii Domnului (...)" (NTB, *FA*, 9, 1) (în BB: „Iară Savl, încă răsuflînd *înfricoşare* şi ucidere spre ucenicii Domnului") şi la 'interdicţie': „Şi să deşchiseră ochii lor şi *certă* Iisus pre ei zicînd: «Căutaţi nimeni să nu ştie»" (BB, *Mt.*, 9, 30) (în NTB *a conteni*); „Şi *certă* pre ei ca să nu spuie nemunui de el" (BB, *Mc.*, 8, 30) (în textul grecesc ἐπιτιμάω, în NTB se foloseşte *a certa*); „Şi ceia ce mergea înainte *certa* pre el, să tacă; iară el mai vîrtos striga: «Fiiul lui David, fie-ţi milă de mine»" (NTB, *Lc*., 18, 39) [în BB: „Şi ceia ce mergea

[8] Valoare cu destule urme în: „Şi nu putură *certa* cuvintele lui înaintea mulţimei, şi să mirară de răspunsul lui; tăcură" (NTB, *Lc*., 20, 26), „Şi nu putură să-l apuce pre el în cuvînt înaintea mulţimei (…)" (BB), unde este vorba despre respingerea argumentelor, pe baza afirmaţiilor preopinentului.

[9] Este de remarcat că, în plus de ceea ce exprima verbul precedent, prin astfel de uzuri, vb. *a certa* produce contextual şi vehiculează o nuanţă deosebit de semnificativă, şi anume 'purificarea'. În acest fel, dojana capătă dimensiuni marcat educative şi orientate în mod explicit în direcţia rafinării, a înlăturării elementelor neconfome cu scopul educaţiei.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

înainte *certa* pre el să tacă (…)”]; „Ce ca să nu să vestească mai mult întru oameni, cu *certare* să contenim pre ai, de acum să nu mai grăiască de acest nume, nemuruia den oameni” (NTB, *FA*, 4, 17) (în CB *contenemînt*, în CP *oprire*, în BB *înfricoşare*, în textul slav **прѣщєніє**, în cel grecesc ἀπειλή).

> Caracterul potențial inhibitor al actului exprimat în: „Frică nu iaste în dragoste, ce dragostea cea deplin scoate frica afară, căci frica *certare* are, iară cela ce să teame nu iaste deplin întru dragoste” (BB, *1Ioan*, 4, 18)[10].

De aici, se face şi ultimul pas, ajungîndu-se la ‘pedeapsă’: „Cade-să să ştim cum dooă *certări* să dau furului: dece o *certare* iaste în bucatele lui, ce să dzice să întoarcă înapoi tot ce va fi furat; altă *certare*, iaste asupra trupului său pentru greşală şi răutate ce va fi făcut” (LEGI Mold., 65, 31-33); „Cela ce va găsi pre muiarea lui făcînd preacurvie şi-i va răbda şi va lăcui iarăşi cu dînsa, macar că să cheamă hotru, iară acesta feal de hotrie nu să va certa cu de acest feal de *certări* ce am dzîs, că i-i destul şi-i agiunge cît rămîne cu ruşinea în obraz” (LEGI Mold., 125, 1-4); „*Certarea* răpitorilor iaste numai moartea” (LEGI Mold., 129, 22); „iară aceasta *să ceartă* şi cu gloabă şi cu alte *certări* trupeşti” (LEGI Mold., 148, 31-32); „Eu pre cîţ voiu iubi, mustru-i şi *certu*-i, deci rîvneaşte şi te pocăiaşte” (BB, *Apocalips*., 3, 19); „Cela ce va priimi în casa lui pre vreun hotru sau de-l va lăsa să şadză cu chirie să hotrească mueri în casa lui, acesta-ş va piiarde casa şi va fi domnească şi-l *vor certa* şi cu gloabă, după cum va fi voia giudeţului” (LEGI Mold., 126, 16-18); „iară de nu-i va fi dat daruri, *să va certa* să dea muerii sale a patra parte de cîtu-i va fi dzeastrea” (LEGI Mold., 120, 1-3); „*să să cearte* cu ocna pănă la o samă de vreame” (LEGI Mold., 67, 34-35); „Carele va fura haine de la feredeu, aşijdere *să să cearte* ca şi acesta ce-i mai sus scris” (LEGI Mold., 66, 32-33); „i-au închis, pre unii pen temniţă, pre alţii i-au trimis la ocnă şi cu alte pedépse i-*au certat*” (MC, 134, 6-7); „Mîndriia lui *certase* Dumnedzău cu stricăciune, căci era mîndru” (VARL, 289, 17-18); „acolo pre pîngăritul cu ucidere l-au omorît, Domnul cea vreadnică lui *certare* dîndu-i” (BB, *2Macabei*, 4, 38); „Mărturiia mincinoasă nu va fi *necertată* şi cine va aţîţa răutatea peri-va de ea” (BB, *Parimii*, 19, 9); „Pre fecioara nu o înţeleage bine, ca nu cîndai te vei zminti întru *certările* ei” (BB, *Is. Sir*., 9, 5); „cu inemă înfrîntă să ruga Iiacov, cu greu post *certîndu-să*” (VS, 250, 1); „Mărturiia mincinoasă nu va fi fără de *certare* şi cela ce părăşte cu strîmbătate nu va scăpa” (BB, *Parimii*, 19, 5); „Ca Sodomul şi Gomorul şi cetăţile denprejur, aseamenea acestui chip, curvind şi îmblînd dennapoia altui trup, zacu înainte-arătare, *certare* de foc veacinic luînd” (BB, *Iuda*, 7); „Acum, dară, trimite un om pre carele vei creade şi, mergînd, să vază toată peirea aceasta carea au făcut (...) şi *să*-i *cearte* pre ei şi pre toţi ceia ce ajută lor” (BB, *1Macabei*, 7, 7) (în textul grecesc κολάζω ‘a ajusta, a îndrepta, a pedepsi’).

Trecînd de momentele mai sus ilustrate, verbul în discuție ajunge să desemneze, uneori prin intermediul diferitelor subprocese componente (cercetarea, dezbaterea, lămurirea, corecția, aducerea la ordine, pedeapsa, care pot fi şi părți ale procesului educativ), sensuri care, separat, dar mai ales împreună, pot aduce cu sine învățătura, educarea: „acela *se va certa* încă de-ar grăi şi într-alt chip, cu cuvinte acoperite, ce se zice cu tîlcuri ca acealea pentru să nu înţeleagă toţi, ce numai cei învăţaţi” (LEGI Munt., 139, 37-39); „Cel ce *ceartă* limbi nu va mustra?” (BB, *Psalmi*, 93, 10) (în gr.῾Ο παιδεύων ἔθνη); „Şi învăţătura ta m-au îndireptat desăvîrşit şi *certarea* ta aceasta mă va învăţa” (BB, *Psalmi*, 17, 39) (în textul grecesc ἡ παιδεία); „*Ceartă*-ne pre noi, Doamne, însă cu judecată, şi nu cu mînie, pentru ca să nu ne faci pre noi puţini!” (BB, *Ieremia*, 10, 23) [în textul grecesc παιδεύω ‘a creşte, a educa (cu toate instrumentele şi căile, dezvăluire, indicare, formarea de deprinderi, instruire, educare, dojenire, pedepsire)’]; „*Certaţi-vă* toţi ceia ce judecă pămîntul!” (BB, *Psalmi*, 2, 10) (în textul grecesc παιδεύω, în cel latin *erudimini*); „*Certînd* mă *certă* Domnul şi morţii nu mă deade” (BB, *Psalmi*, 117, 18) (în textul grecesc Παιδεύων ἐπαίδευσε μέ, în cel latin *castigans castigavit me*); „Fericit omul ori pre carele *vei certa*, Doamne, şi den leagea ta învăţa-l-vei pre el” (BB, *Psalmi*, 93, 12) (în textul grecesc παιδεύω) „Nu ascultaiu glasul celui ce mă *certa* şi mă învăţa, nici mi-am alăturat ureachea” (BB, *Parimii*, 5, 13) (în textul grecesc παιδεύω); „iară pre tine nu te voiu face să te sfîrşăşti şi te *voiu certa* spre judecată şi nevinovat nu te voiu face” (BB, *Ieremia*, 46, 27) (în textul grecesc παιδεύω, în cel latin *castigare*); „întru *mustrări* pentru nelegiuiri *ai certat* pre om” (BB, *Psalmi*, 38, 14) (în textul grecesc

[10] Redat destul de aproximativ în NTB, prin *chin* (în textul latin apare *poena*, ceea ce nu este foarte nimerit, însă, cel puțin, concordă cu sensul final şi prin extensiune al termenului grecesc), deoarece κόλασις se referă la ‘restrîngere, inhibiție’, de unde ‘pedeapsă’, dar nu acesta din urmă era cel pe care trebuia să îl redea aici cuvîntul grecesc.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

παιδεύω)[11], „Toată scriptura de Dumnezău e suflată şi de folos spre învăţătură, spre vădire, spre îndireptare, spre *certarea* cea cu direptate” (BB *2Tim*., 3, 16) (în NTB: „Toată Scriptura de Dumnezău e răsuflată şi-i de folos spre învăţătură, spre certare, spre dojană şi spre *învăţătură* carea-i în dereptate”) (în gr. πρὸς παιδείαν).

Acest verb adună încă şi mai multe nuanţe şi sensuri, străbate (acomodîndu-se, pliindu-se, dar şi solicitînd ajustări, amprentînd) contexte variate, cunoscînd, în consecinţă, frecvenţe ridicate. Cu certitudine, *a certa* este cel mai complex şi cel mai complet verb al seriei aici discutate. Fără a fi absorbit complet în substrat, caracterul indicativ se menţine încă, dar nu vehicularea acestuia constituie scopul existenţei verbului *a certa*. Clădit pe valoarea sa etimologică, *a certa* mistuie sensul ‘dezbatere, cercetare’, pe care vor creşte sensuri trimiţînd la acţiuni puternic accesibile simţurilor, adeseori spectaculoase, ‘mustrarea, dojana’ (îmbogăţită prin evidenţierea nuanţei ‘rafinare, separare de elementele incompatibile cu formele, conţinuturile şi scopurile educaţiei’), ‘ameninţarea’, ‘interdicţia’, ‘pedeapsa’, certarea în sine fiind o formă de mustrare-rafinatoare, sau de ameninţare, sau de interdicţie sau o pedeapsă, dar care, adesea, mai degrabă combină inextricabil valorile menţionate. Conţinînd şi exprimînd toate aceste posibile forme ale învăţării şi căi pe care educarea se poate petrece, verbul *a certa* urcă, prin valorile sale contextuale şi prin uzurile pe care le cunoaşte, la valoarea ‘instrucţie, educare’.

6. Verbul *a pedepsi* exprimă o acţiune consistentă a procesului de instrucţie şi educare, mai ales că valoarea sa etimologică exprima o înţelegere complexă a acestui proces. Pedeapsa se referea la o corecţie conştient aplicată, raţionată şi orientată spre a produce o asociere neplăcută cu neînvăţarea, cu învăţarea greşită sau cu orice fel de abatere de la calea educaţiei. Practic, involuţia cuvîntului (al cărui sens s-a îngustat reducîndu-se doar la elementul care decurge din cea mai senzorială perspectivă a fiinţei, şi nereuşind să se ridice la efectele benefice situate în planul cultural-intelectual) exprimă o involuţie a modalităţilor de concepere a unui proces care se exercită asupra unei fiinţe fundamental materiale şi biologice.

Limba română veche păstrează destule exemple ale valorii etimologice, pe care acest verb le mai arată în vechile texte: „Să nu căutăm părinţii unor copii, ce au fost vreadnici şi cu bun feliu, să zicem că doară vor fi şi coconii lor aşa, ce să căutăm *pedeapsa* şi lucrurile şi îndereptările acelor copii, de vor fi harnici şi cu bun feliu” (LEGI Munt., 574, 30-32); „Ascultaţi-mă, casa lui Iacov şi toată rămăşiţa lui Israil, ceia ce să rîdică den pîntece şi *să pedepsesc* den copilărie” (BB, *Isaia*, 46, 3); „Şi avînd pohtă şi dragoste împăratul *să*-l *pedepseascâ* pre fiiul său la învăţătura cărţei, deci găsi un filosof dascal să-l înveaţe toată filosofiia filosofească” (CPLR *Sind*., 249, 9-12); „puind dascali ştiuţi foarte den limba elinească, pe preaînţeleptul cel dentru dascali ales şi arhiereu Ghermano Nisis, şi, după petreacerea lui, pre alţii care s-au întîmplat, şi despre altă parte ai noştri oameni ai locului, nu numai *pedepsiţi* întru a noastră limbă, ce şi de limba elinească avînd ştiinţă ca să o tălmăcească” (BB, 11, 45-49); „şi era ruşine mare şi dosadă pre dinşii, fiind tatăl lor harnic, iară feciorii să se ijderească fără folos şi *nepedepsiţi*” (LEGI Munt., 575, 4-5); „*Nepedepsirea* omului, a asculta de la uşă, iară înţeleptul îngreuia-să-va cu necinstea” (BB, *Is. Sir.*, 21, 26); „Nu glumi cu cel *nepedepsit*, ca să nu să necinstească strămoşii tăi” (BB, *Is. Sir.*, 8, 5). Tot aici este de notat şi nuanţa particulară din: „şi deaca au murit părinţii ei, o *au pedepsit* pre ea ca să-i fie lui fămeaie” (BB, *Esthir*, 2, 8), unde sensul este ‘a crescut-o şi educat-o (spre a…)’.

Lăsînd în umbră scopurile procesului şi concentrîndu-se asupra unora dintre mijloacele folosite spre atingerea scopului - iarăşi, cele mai spectaculoase -, dar, - foarte probabil - şi degradînd, reducînd

[11] Totuşi, trebuie ţinut seamă de faptul că textul grecesc nu indică o specializare strictă a termenilor pe care îi utilizează, uzul oferindu-le posibilitatea de a se încărca şi cu valori mai îndepărtate, derivate, apărute prin extensiune etc., astfel încît acelaşi παιδεύω poate fi înregistrat şi în situaţii în care, în mod evident, educarea are legătură, cel mult, cu deprinderea sau obişnuirea cu ceva, sau chiar exclusiv cu pedeapsa: „Şi acum, tatul mieu v-*au certatu* pre voi cu jug greu, şi eu voiu adaoge preste jugul vostru” (BB, *2Paralipomenon*, 10, 11); „Tatul mieu v-*au certat* pre voi cu bice şi eu *voiu certa* pre voi cu scorpii!” (BB, *2Paralipomenon*, 10, 14); „Certa-te-va vicleniia ta şi răutatea ta *mustra*-te-*va*” (BB, *Ieremia*, 2, 19). Poate cel mai evident este cazul din: „şi încă şi pînă în noapte m-*au certat* muşchii miei” (BB, *Psalmi*, 15, 7), unde se urmează tot gr. παιδεύω. Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi pentru ceea ce se întîmplă în textele româneşti, adeseori urmarea textului de tradus (prin păstrarea corespondentelor stabilite) sau a uzurilor curente în limba română aducînd termenii în situaţia de a dobîndi sensuri prin extensiune sau nuanţe îngust limitate ori chiar aberant atrase în sfera asocierilor. Şi acestea, însă, rămîn procese care se petrec în cadrele activităţii lingvistice şi mentale a utilizatorilor limbii.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

şi întrebuinţînd impropriu mijlocul şi actul propriu-zis al pedepsirii, vorbitorul va face să prevaleze sensul ‘pedeapsă’: „De-ar fi neştine boiaren sau de-ară fi fămeae, nemică nu se va folosi cu aceaia să poată scăpa de *pedeapsa* uciderii, ce tot *se va pedepsi* boiarenul şi muiarea, deaca vor face ucidere, ca şi fieşcine de în cei mai proşti oameni” (LEGI Munt., 235, 38-41); „Şi-i scoase den raiu, de-i *pedepsi* cu ostenit şi cu ghimpi ce împung, şi cu (...)” (MOXA, 9^{v}/4-5), de unde, avînd în vedere unele pedepse concrete, se va ajunge aproape imediat la ‘chin, suferinţă, năpastă, necaz, cădere’ „Şi vei mînca naşterile pîntecelui tău, carnea fiilor tăi şi featelor tale, carele au dat ţie Domnul Dumnăzăul tău, întru dodeiala ta şi întru *pedeapsa* întru care te va chinui vrăjmaşul tău” (BB, *Deut.*, 28, 53); „şi pre fratele nostru şi pre vecinul nostru să nu-l urîm, nici *să*-l *pedepsim*, că vom fi osîndiţi” (CPLR *Fiz*., 95, 17-19).

Se observă că *a pedepsi* şi *pedeapsă* nu sunt termeni care, prin simpla lor apariţie, să exprime valori negative sau să stîrnească inhibiţii[12]. Nefiind încă la capătul drumului (prin centrarea vorbitorului pe aspectul neplăcut al actului şi eludarea scopului în vederea căruia se produce acesta), pedeapsa putea să se refere nu doar la un mijloc al învăţării, ci, prin consecinţele sale scontate, şi la învăţare însăşi.

7. Strîns legat la nivel semantic de verbul anterior este *a căzni*. Deşi *a pedepsi* este de origine greacă, iar *a căzni* este de origine slavă, ambele exprimă o modalitate - moştenită din indo-europeană - în care se concepea actul instrucţiei şi al educării. Foarte probabil, ambele verbe aveau atît sensul ‘pedeapsă’, cît şi pe cel de ‘învăţătură’. De aceea, precum în unele exemple de mai sus, *cazna*, de data aceasta, poate exprima ‘învăţarea’ şi ‘învăţătura’. Totuşi, din diferite motive (precum concurenţa dintre cuvinte, căile diferite ale uzului pe care aceştia au mers - ceea ce a generat şi predilecţia către anumite contexte şi sensuri), elementul lexical de origine greacă devine mai larg utilizat şi reuşeşte astfel să poarte mai multe sensuri, fără a se îngusta sub acest aspect, în vreme ce acela de origine slavă îşi reduce sensul la ‘chin’ şi ‘pedeapsă’.

În limba veche găsim urme ale sensului ‘învăţătură’, la nivelul substantivului: „îi deade patriarhul Evangheliia, pentru darul ce avea a Duhului Svînt, să facă *cazanie* nărodului” (VS, 57, 52-53); „Şi să află şi Pelaghiia la acea svîntă *cazanie*, nu pentru dumnădzăire, că altă dată n-au mai fost, ce numai din învitarea lui Dumnădzău milostiv, carele va tot omul să să spăsască şi la cunoştinţa direptăţîi să vie” (VS, 57, 53-55).

> Alături de unele cazuri mai sus prezentate, dar şi în legătură cu discuţia din acest loc, este necesar să observăm un altul (începutul *Psalmului* 37), din unele Psaltiri româneşti: „Doamne, ne (sic!, sl.) cu băsăul tău află minre, nece cu mîniia ta *căzni* menre” (PH) (în PS.C.: „Doamne, nu cu urgiia ta oblici mine, nece cu mîniia ta *pedepsi* mene”) (în PS.S.B.: „Doamne, nu cu urgia ta oblici mere, neci cu mănia ta *pedepsi* mere”) (în BB: „Doamne, nu cu măniia ta să mă mustri, nice cu urgiia ta *să* mă *certi*!”). Verbele care apar aici (*a căzni*, *a pedepsi*, *a certa*), deja urmărite, se referă la o modalitate de instrucţie, centrată pe povaţă şi corecţie. Privind la textul grecesc Κίριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ηἐλέγξες με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με, remarcăm că acesta este şi sensul ce trebuia redat. Chiar dacă nu avem certitudini absolute asupra a ceea ce au înţeles traducătorii, textele arată că, foarte probabil, termenii utilizaţi sunt învestiţi cu valoarea cerută şi reflectată de textul grecesc. Şi în acest caz, aşadar, aceste verbe exprimă un sens mai complex, în care se îmbină calea cu scopul imediat, ‘corecţia’ cu ‘educarea’.

[12] De altfel, limba română veche încă mai are destule cuvinte care abia prin precizări contextuale (sub aspect lingvistic sau referenţial) trimit către ceva pozitiv sau negativ. Fără a fi singular, cel mai edificator exemplu este cel oferit de *destoinic* şi familia sa lexicală: „*Dostoinic* eşti şi iară te veri întoarce în trupul tău la dzua de înviere (...)” (CS, 247, 6-7); „Cela ce va face silă a muiare văduo, acela se va certa cu bani după *destoiniciia* acelui obraz” (LEGI Munt., 253, 24-25), unde întrebuinţarea şi sensul sunt absolute, iar valoarea pozitivă. Fără a-şi pierde caracterul pozitiv, termenul poate deveni bază de plecare pentru combinarea cu un conţinut negativ: „cu *destoinicie* păţîm aceastea, c-am greşit înaintea fratelui nostru” (PO, *Gen*., 42, 21). În alte cazuri, apar sau se explicitează determinări: „Doamne, nu sînt *destoinic* să întri supt straşina mea” (BB, *Mt.*, 8, 8); „Cela ce iubeaşte tatăl sau muma mai vîrtos decît pre mine nu e *destoinic* mie; şi cine va iubi feciorul sau fata mai vîrtos decît pre mine nu-i *destoinic* de mine” (BB, *Mt.*, 10, 37); „Părinte, greşii la ceriu şi înaintea ta, şi de acmu nu sînt *destoinic* să mă chem fiiul tău” (CCÎ, 21, 10-12); „cine să va afla să hie *destoinic* a hi mitropolit” (VARL, 340, 5); „(...) şi aşa după aceaste spiţe *să se destoinicească* priceaşteniei” (LEGI Munt., 410, 28); „Iară carii *să vor destoinici* a dobîndi acel veac şi a învierii den morţi nici să vor însura, nici să vor mărita” (BB, *Lc.*, 20, 35); „Aceşti oamini smintescu a noastră cetate, ovreai fiindu şi spunu năravure ce nu *dostoiaşte-se* noao a lua, nece a face, rimleani fiindu” (CB, *FA*, 16, 20-21). Dacă, însă, o determinare pozitivă este posibilă [ceea ce înseamnă şi că termenul poate indica o calitate, în general: „Să nu fie cineva curvariu sau spurcat, ca Isav, carele-şi vîndu, pentru o mîncare, *destoiniciia* naşterei lui dintîi” (NTB, *Evr.*, 12, 16)], atunci se instalează şi posibilitatea unei determinări negative: „Omul cela ce se află aproape de Dumnezeu, nemică nu face să fie pierzarei *destoinic*” (CCÎ, 25, 11-12); „nimică de moarte *destoinicu* sau legăturilor face omul acestu” (CB, *FA*, 26, 31) (în CV: „Nemică n-au faptu *dos*[*t*]*oinicu* morrţiei sau legăturiloru omul acesta”) (în CP: „nemică nu e *destoinic* sau de-a firea legat acesta om”).

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

Aşa cum se întîmplă şi în alte limbi, sensurile ‘chin’ şi ‘pedeapsă’ pot fi exprimate prin intermediul aceleiaşi forme. Faptul se datorează modului în care sunt concepute cele două. Chinul este ceea ce fiinţa umană resimte în mod foarte viu, ca urmare a exercitării asupra ei a unui act concret, cumva (fizic sau psihic) dureros. În urma acţiunii unui instrument care exercită o astfel de acţiune, apare consecinţa resimţită şi numită *chin*, dar la baza întregului lanţ se află o cauză, care, pe de o parte are o motivaţie, pe de altă parte semnifică ceva. Ambele aceste elemente sunt concepute şi numite *pedeapsă*.

Chiar astfel stînd lucrurile, uneori, textele permit operarea unei distincţii între cele două. Astfel, putem crede că sensul ‘chin, suferinţă’ este vizat în: „Şi aşea, în *caznă*, au murit Evdoxiia Împărăteasa, carea au fost prilej şi începătură a atîta fără-de-leage, de-au agonisit perire şi episcopilor acelora” (VS, 115, 42-44); „Şi a cei a batjocoritei cetăţi *caznă* şi încă a cei de la stremoşi politii surpare” (BB, *2Macabei*, 8, 17); „Şi acesta săvîrşindu-se, pre al patrulea aşi‹j›derilea-l munciia, *căznindu*-l” (BB, *2Macabei*, 7, 13); „a mulţi făcea *cazne* réle” (MOXA, 36^{r}/5); „pîinea ta cu lipsă o vei mînca şi apa ta cu *caznă* şi cu necaz o vei bea” (BB, *Iezechiel*, 12, 18); „Iară pre Leca aga l-au muncitu şi l-au arsu şi l-*au căznit* pînă va şi muri, că nu e nădeajde” (DÎ 112, 17-18); „le-*au căznit* cu legături şi-nchisori” (VS, 104, 24-25); „cărora răvniia petreacerile şi întru tot vrea să să aseamene, pre aceştea vrăjmaş şi *căznitori* i-au avut” (BB, *2Macabei*, 4, 16), iar sensul ‘pedeapsă’ este vizat în: „Pentru ca să-ţi iai *cazna* ta şi te vei necinsti dentru toate carele ai făcut măniindu-mă tu pre mine” (BB, *Iezechiel*, 16, 53); „voiu răsplăti *caznă* vrăjmaşilor şi celor ce urăscu pre mine voiu răsplăti” (BB, *Deut.*, 32, 41); „Ştie Domnul pre cei buni-credincioşi den bîntuială a-i mîntui, iară pre cei nedirepţi la zioa judecăţii *căzniţ* să-i păzască” (BB, *2Petru*, 2, 9); „*Căzneaşte* pre ceia ce asuprescu şi hulescu cu mîndrie” (BB, *2Macabei*, 1, 28); „Ştie Domnul pre cei buni-credincioşi den bîntuială a-i mîntui, iară pre cei nedirepţi la zioa judecăţii *căzniţ* să-i păzască” (BB, *2Petru*, 2, 9).

În mod firesc, cele două se pot confunda, mai exact spus, contextele înglobează ambele concepte, iar termenii nu pot decît să reflecte această realitate: „Gătescu-se celor nestîmpăraţi biciuri şi *cazne* aseamene celor fără de minte” (BB, *Parimii*, 19, 29); „Teame-te de Dumnezău, fiiule, şi de împăratul şi nici unuia să nu fii neascultătoriu! Pentru că fără de veaste vor plăti spre cei necuraţi şi *caznele* amînduror cine le ştie?” (BB, *Parimii*, 24, 21-22).

Mult mai evident decît în cazul altor cuvinte aici discutate, precum în cazul altor numeroase cuvinte, valorile pe care *a căzni* şi *caznă* le capăta în uz ne arată modalităţile relativ facile prin care participantul la actul lingvistic tinde să opereze reducţii, să suprapună şi chiar să confunde valorile termenilor, feluritele metabole pe care le foloseşte nefiind figuri, ci limite ale gîndirii sau modalităţi defectuoase de funcţionare a acesteia. În felul acesta mijlocul devine scop, calea devine rezultat, parcursul invers fiind, deopotrivă, posibil. Totodată, adeseori, elementele componente ale proceselor se contopesc pînă la a elimina posibilitatea decelării lor în forme integre.

8. Eliberată de majoritatea poverilor materiale ale căilor procesului, plasată imediat sub cea mai înaltă formă a educării - educarea însăşi -, învăţarea este o formă de instruire care se leagă de compartimentul inferior prin dobîndirea de deprinderi practice şi de cel superior prin dobîndirea de deprinderi psihice şi de gîndire. Limba nu doar reflectă cele de mai sus, dar contribuie totodată la a crea şi răspîndi acest mod de acţiune şi de gîndire.

Învăţătura se poate referi la un act intelectiv, prin care omul dobîndeşte conştiinţa a ceva, cunoştinţe în legătură cu şi despre acea entitate sau acel proces, precum în: „Şi aceasta *învaţă* pre noi Dumnezeu, să nu ţinem pizmă, ce-au dat noao învăţătură, ca noi să ertăm fraţilor noştri şi vecinilor greşalele (...)” (CCÎ, 47, 11-14); „Povăţeaşte-mă pre adevărul tău şi *mă învaţă*, căce tu eşti Dumnezău, Mîntuitoriul mieu, şi pre tine te-am îngăduit toată zioa” (BB, *Psalmi*, 24, 5) [în PS.S.B.: „Deréage-me spre déadevărul tău şi *învaţă-me*, că tu eşti Dzeul (…)”]; „Judecătoriul înţelept *învăţa-va* pre nărodul lui, şi povăţuirea celui de-nţeles rînduită va fi” (BB, *Is. Sir.*, 10, 1); „Şi acmu, împăraţii, înteleageţi! *Învăţaţi-vă* toţi giudecătorii pămîntului!” (PS.S B, 2, 10) (în BB: „Şi acum, împăraţilor, priceapeţi! *Certaţi-vă* toţi ceia ce judecă pămîntul!”); „Dulceaţă şi învăţătură şi înţelepciuri *învaţă-me*, că dziselor tale credzui!” (PS.S. B., 118, 66) (în BB: „Bunătate şi învăţătură şi cunoştinţă *învaţă-mă*, căci poruncile tale am crezut”); „Cel ce ceartă limbi nu va mustra? Cel ce *învaţă* pre om minte?” (BB, *Psalmi*, 93, 10); „Faţa ta iveaşte spre robul tău şi mă *învaţă* direptăţile tale” (BB, *Psalmi*, 118, 134). Cel învăţat poate fi privit astfel din punct de vedere intelectual: „acela se va certa încă de-ar grăi şi într-alt chip, cu cuvinte acoperite, ce se zice cu tîlcuri ca acealea pentru să nu înţeleagă toţi, ce numai cei *învăţaţi*” (LEGI Munt.,

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

139, 37-39); „Se *înveaţe* giudecii lui ca însuşi sire şi bătrîni lui înmîndrească” (PS.S B, 104, 22); „Şi fu I[su]s Dumnezeu şi om, şi făcea ciudese mari şi multe, şi *învăţa* oamenii cu adevăr ” (MOXA, 37^{v}/5-6); „Împăratul *neînvăţat* piiarde pre norodul lui, şi cetatea să va lăcui întru înţeleagerea celor sîlnici” (BB, *Is. Sir*., 10, 3), dar poate fi nu doar ştiutor de carte, ci şi unul instruit, care a dobîndit anumite deprinderi, motiv pentru care referinţa poate trimite sub specia umană: „şi amu tocmit să le dămu trei sute de taleri bani proşti (...) şi patru boi *învăţaţi* şi doi tineri tretini” (IZ[1], 7, 2-5).

În mod natural, cazurile de mai sus nu sunt total distincte de cele care urmează, deoarece învăţătura nu doar se poate referi doar la actul reflectării, al cugetării, care, repetat, fireşte, ar putea deveni deprindere şi chiar reflex, dar chiar aceasta este esenţa ei. De aceea, în cele ce urmează înşirăm doar exemple care ar putea fi socotite ca mai degrabă semnificînd o deprindere, dar fără ca aşezarea lor aici să însemne că cele de mai sus ar fi libere de trăsătura ‘deprindere’: „Se pomeniiu-te în stratul mieu şi în demîreţi *învăţu-me* în tire” (PS.S. B., 62, 7); „Derep-ce încetiră-se limbile şi oamenii *învăţîndu-se* deşărtălor?” (PS.S. B., 2, 1) (în BB *a cugeta*); „*învăţaiu-mă* întru toate lucrurile tale, în faptele mîinilor tale mă *învăţam*” (BB, *Psalmi*, 142, 5) (în PS.S.B.: „*învăţaiu*-me în toate lucrurele tale, întru faptele mănilor tale *învaţă*-me”); „în dereptăţile tale *învăţu-mă* şi nu voiu ulta cuvintele tale” (PS.C., 119, 16) (la fel în PS.S.B.) [în BB: „Întru direptăţile tale *voiu cugeta* (…)”]; „închegă-se ca laptele inema lor, e eu legiei tale *învăţaiu-mă*” (PS.C., 119, 70) (la fel în PS.S. B.) (în BB: „ Închegatu-s-au ca laptele inima lor, iară eu leagea ta *am cercetat*”); „înţelepţeaşte-mă şi *învăţa-mă-voiu* porîncitelor tale” (PS.C., 119, 73) (la fel în PS.S. B. şi în BB); „Blagoslovitu e Dumnedzeu mieu ce *au învăţat* mînrule meale (...) înglotirea deagetelor meale pre războiu” (PH, 143, 1) (la fel în PS.S. B. şi în BB); „Şi să amestecară întru limbi şi *învăţară* faptele lor şi slujiră celor cioplite ale lor şi li se făcu lor întru piiadecă” (BB, *Psalmi*, 105, 34). După cum se vede şi din primul exemplu al seriei, reflexul poate fi unul nedorit sau nu în sensul orientării morale şi etice a societăţii: „ceia ce-au fost *învăţaţi* păcatelor” (CCÎ, 14, 1)[13].

Existînd posibilitatea ca învăţătura să fie centrată pe dobîndirea de deprinderi, iar nu pe ajungerea la cunoaştere, în relaţie cu principiile morale şi cu pătrunderea profundă şi deplină a realităţilor, a relaţiilor din cadrul acesteia şi cu finalităţi de înaltă moralitate, este posibil ca ea să nu fie un lucru bun prin sine [ceea ce este logic, deoarece este doar o cale, un proces prin care se iese din natură, dar putîndu-se ajunge fie la educare (social), fie la antieducare (antisocial)]: „Pentru că nu la ceale *învăţate* basne urmînd am arătat voao a Domnului nostru Isus Hristos puteare şi venire, ce văzătoriu fiind ai mărimei aceluia” (BB, *2Petru*, 1, 16); „Ca să nu mai fimu prunci, învăluindu-ne şi purtîndu-ne cu tot vîntul *învăţăturii*, cu potcele oamenilor întru ficleşug, spre meşterşugirea înşălăciunii” (BB, *Ef*., 4 14); „Pururea *învăţînd* şi niciodinioară putînd spre cunoştinţa adevărului să vie” (BB, *2Tim*., 3, 7)[14].

Datorită importanţei sale sociale, a felului în care este ierarhizată şi funcţionează societatea, învăţătura poate avea caracter imperativ. Acesta se poate manifesta prin mascarea unei interdicţii pure, adică nu actul învăţării în sine este imperativ, sau conţinutul ei, ci o poruncă se ascunde sub straiele unei învăţături. Exemplele de mai jos nu indică doar felul în care ordinul se poate ascunde sub povaţă, sau caracterul imperativ al învăţăturii primite, ci deja semnalează necesitatea instrumentelor coercitive din cadrul acestui proces : „Şi chemînd pre ei, porunciră lor întru tot să nu grăiască, nici *să înveaţe* pre numele lui Isus” (BB, *FA*, 4, 18) (acelaşi verb în CB, CP şi în NTB); „La greşalele ce *învaţă* pravila furci (...), să va spîndzura şi boiarinul ca şi cel mai prost” (LEGI Mold., 175, 25-26); „De vor lăsa cuiva drept suflet, nu va putea el sîngur cu voia sa să ia, ce trebuiaşte ispravă de la giudeţ, alegînd acel lucru ce-au

[13] Soluţia etimologică cea mai acceptabilă a rom. *a învăţa*, *învăţare* (chiar dacă nu foarte sigură), este că verbul decurge din lat. *in* + *vitiare*, şi se referă la dobîndirea unei deprinderi. Conform acestei soluţii, iniţial, sensul era ‘încărcarea cu o deprindere nedorită’, forma provenind, probabil, din şcolile de limba latină, unde copiii erau îndemnaţi să ocolească greşelile (mai ales de exprimare, dar nu exclusiv), în general deprinderile nedorite, spunîndu-li-se: „Pueri, non invitiare...”.

[14] Cazurile acestea nu schimbă valorile semantice ale termenului. În plus, precum se vede, exemplele provin din texte emise de către Petru şi Paul, care, dincolo de concurenţa dintre ei, prezintă o puternică tendinţă de a se legitima, primul, prin contactul cu, şi cunoaşterea directă a lui Isus, celălalt, prin intuiţia directă a lui Isus, Paul autointitulîndu-se „apostol chemat, ales”, pe căi suprafireşti. Deşi sunt dese situaţiile în care cei doi minimalizează rezultatele instruirii şi educării dobîndite în cadru organizat, este de reţinut că ei se deosebesc fundamental de cei ce se legitimează prin apelul la existenţa naturală (curent şi în lumea celor simpli, care «argumentează» că „practica este mai importantă decît teoria” sau că „şcoala vieţii e totul” etc.) într-un mod fundamental şi deosebit de important pentru discuţia noastră. În fapt, Petru şi Paul doar manifestă aversiune faţă de acei indivizi (des întîlniţi, mai ales de Paul) pe care instrucţia îi făcea reticenţi sau sfidători la adresa învăţăturilor pe care ei le propagau, subliniind importanţa accesului la maestru, faptul că adevărata educare nu poate avea loc în absenţa unei călăuze luminate (care deţine cunoaşterea, ştiinţa transmiterii acesteia şi a călăuzirii pe cale).

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

lăsat drept suflet, iaste *învățătură* să facă besearică, sau bolniță, sau ospătărie, ce să dzice casă de streini, sau grobnic, şi altă aseamenea acestora" (LEGI Mold., 78, 1-4); „Iară el nice aceaea nu o ținu, ce călcă *învățătura* lui Dumnedzău" (VARL, 345, 5-6); „tiranul să mînie şi-*mvățâ* să o bată mai cu vîrtute" (VS, 18, 14); „Atunce *învățâ* umerele şi gleznele să-i zdrobască cu petri" (VS, 19, 21); „să muie tiranul şi-*mvățâ* de o slobodzîră pre maica svîntului. Iară pre svîntul *învățâ* să-l scoață, să-l taie" (VS, 27, 16-17)[15].

Ultimul aspect implică şi componenta 'disciplină': „La robul înțelept cei slobozi vor sluji, şi bărbatul ştiut nu va răpşti *învățîndu-se*" (BB, *Is. Sir*., 10, 28), ceea ce ne spune că învățătura este un proces cu o puternică componentă culturală, o construcție rațională care mai întîi se impune ființei în curs de educare, asumarea fiind posibilă abia după ce ființa ajunge la un anumit nivel de dezvoltarea gîndirii şi a edificiului moral: „Cel ce priimeaşte *învățătura* în cei buni va fi, şi cel ce păzeaşte mustrările înțelepți-se-va" (BB, *Parimii*, 16, 18). De aceea, învățătura presupune şi efortul pe care îl numim *cazn*ă: „Ce e de mitari şi de fariseiu pilda şi lucrul, ca o *învățătură* şi nevoință fu tocmită de sfinții oteți" (CCÎ, 12, 3-4).

Spre deosebire de *a pedepsi* şi de *pedeapsă*, *a învăța* şi *învățare*, aflate mai sus în desfăşurarea şi ierarhia procesului, chiar dacă deține notele de conținut de pînă acum, acestea nu pot prevala asupra scopului şi efectului final. Cu toate că încă mai apar elemente de sens ale termenilor de pînă acum, relativa împărțire a cîmpului semantic, precum şi centrarea asupra nevoilor de exprimare limpede aduc cu sine o anumită calibrare a termenilor, care, cu excepțiile deja evidențiate, îşi împart zonele de influență. De aceea, deşi *învățat* presupune 'persoană căreia i s-a arătat ceva, care a participat la cercetare, care a fost mustrată şi dojenită, care a fost amenințată şi căreia i s-au trasat interdicții, care a fost pedepsită, care a trecut printr-un proces de instrucție şi a dobîndit deprinderi', o persoană despre care cineva poate spune că 'a fost chinuită şi s-a chinuit', termenul rămîne să desemneze doar părțile finale ale întregului proces 'dobîndire de deprinderi (fizice, psihice, morale)'.

*

9. Fie că este vorba despre termeni moşteniți, fie că este vorba despre termeni de origine cultă, care pătrund în limba română ca urmare a unui act de traducere, situațiile precedente se pot documenta, aproape exclusiv, pentru textele din categoria traducerilor şi compilațiilor (pentru perioada secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea nu se prea poate vorbi despre creații originale propriu-zise). În general, astfel de texte sunt produse pe baza unor modele străine. Acestea din urmă exercitau presiuni consistente, cărora autorii români şi limba română nu aveau posibilitatea de a li se opune cu prea mult succes. Foarte multe dintre valorile, nuanțele şi uzurile termenilor din textul românesc se datorează situației existente în textele traduse şi compilate - indiferent de faptul că este vorba despre termeni moşteniți, vechi sau împrumutați prin chiar procesul de traducere[16], chiar dacă la interiorul acestei enumerări se înregistrează diferențe în ceea ce priveşte gradul de adecvare la situația din textul-sursă. Din acest motiv, studiul nivelului lexical (este şi cazul sintaxei, de altfel) al traducerilor şi compilațiilor din perioada veche a românei literare nu se poate face decît prin urmărirea constantă a lexicului corespondent al textelor sursă şi model. Acest lucru ridică două întrebări: care este măsura în care lexicul acestor texte este determinat de cel al textelor-sursă, şi care este relevanța unor analize precum cea de mai sus pentru studiul a ceea ce se petrecea la nivel lexical.

Prima întrebare nu poate avea decît un răspuns complex şi nuanțat, întrucît el poate fi furnizat doar pe baza analizei situației tuturor textelor din această categorie, texte care reflectă destul de fidel căutările unei norme în formare, precum şi varietatea modelelor care concurau între ele pentru a se impune acesteia ca atare[17]. Cu siguranță că în multe cazuri, textul-sursă, fiind şi model, a influențat

[15] Este de remarcat faptul că, în majoritatea situațiilor, din acest paragraf, în care apare vb. *a învăța*, textul grecesc prezintă vb. μελετάω 'a avea gijă de', de unde 'a se ocupa de', 'a exersa (ceva sau într-o direcție)', 'a se obişnui', 'a căpăta o deprindere'.

[16] Acest caz nu este caracteristic exclusiv limbii române. Chiar în slavonă, spre exemplu, limbă care, la momentul respectiv, ajunsese să îşi formeze tipare destul de coerente, funcționale şi autonome, se poate constata o situație similară - mai ales în rîndul textelor religioase, traduse din limba greacă - deşi mult mai puțin generalizată.

[17] Luptă deosebit de aprinsă, deoarece, cu cît aspectul literar românesc era mai puțin format şi exersat, cu atît era mai mare forța de moment a unui astfel de text. La nivel de ansamblu, situația era agravată şi de existența mai multor dialecte literare. Astfel, dacă, în secolul al XVI-lea, pe arii restrînse, anumite texte - urmînd un anumit model şi raportîndu-se exclusiv la un grai local - ajung la o unitate destul de ridicată, pe măsura trecerii timpului şi a intrării lor în concurență (prin lărgirea ariei

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

total, definitoriu sau parțial nivelul lexical al textului-țintă. Afirmația este valabilă şi pentru textele care constituie compilații. Fie că este vorba despre o cazanie, fie că este vorba despre o lege, fie că este vorba despre o cronică, aceşti autori trebuie să se fi raportat la un model cult, organizat, funcțional, capabil să procure aspectului literar românesc în formare modalitățile de exprimare necesare şi, mai ales, procedeele de structurare şi funcționare caracteristice unui aspect cult. De asemenea, cele de mai sus se pot afirma nu numai despre textul religios, ci şi despre celelalte categorii de texte, întrucît nevoia de a urma un model nu decurge doar din constrîngerile impuse de textul sacru, ci şi din caracterul încă neformat şi neexersat al aspectului literar al vechii române. Totodată, actul producerii acestor texte are în vedere un aspect practic: ele trebuiau să servească anumitor scopuri, care le solicitau sub aspectul inteligibilității, caracter obținut prin armonizarea - pe cît posibil - a capacităților limbii române şi ale traducătorului cu cerințele de conținut, aşa cum apăreau acestea în textul din limba sursă. De aici ajungem la cea de-a doua întrebare.

Aceasta se referă la posibilitatea ca - avînd în vedere situația generală mai sus schițată - valorile şi uzurile unei părți a lexicului acestor texte, precum şi unii dintre termenii de aici să nu să fi deținut valorile şi uzurile reflectate, respectiv să nu fi avut curs decît în cadrul acestor texte. Cu alte cuvinte, este foarte posibil ca unii dintre termenii de acest fel, împreună cu sensurile şi uzurile lor, să fi fost doar livreşti, utilizați doar în astfel de texte, de unde, eventual, puteau, cel mult, să fie regăsiți sporadic la cei culți, dar nicicum participînd la limba vie. Depăşind, apoi, granițele textelor, intrînd în uz, devenind termeni uzuali, ei s-au încadrat în rețeaua lexical-semantică a limbii române, evoluînd în cadrul acesteia nu doar ca forme ci şi intrînd sub determinismul curentului care guvernează complexul conceptual al spiritualității româneşti.

Ediții ale Bibliei

Biblia (...), Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2001

Biblia sacra secundum Vulgatam clementinam (...), s. Sedis Spost. et s. rit. congr. typogr., Ratisbonae, 1922

La Sainte Bible Polyglotte, contenant le texte hébreu original, le texte grec des *Septante* le texte latin de la *Vulgate* et la traduction française de M. L'Abbé Glaire avec les différences de l'hébreu, des *Septante* et de la Vulgate; (...) par F. Vigouroux, *Ancien Testament*, tome I *Le Pentateuque*, Editeurs A. Roger et F. Chernoviz, Paris, 1900

La Sainte Bible traduite sur les originaux hébreu et grec par Louis Segond (…), La Société Biblique de Genève, Genève, Paris, 1989

Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece ixta 70 interpretes (...), *Leges et historiae*, privilegierte Wurttembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1935

Dicționare

Bailly A., *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, 1996

Chantraine P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Editions Klincksieck, Paris, 1983

Cioranescu A., *Diccionario Etimológico Rumano* Laguna, Universidad de La Laguna, 1958

Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374-1600) (redactor responsabil Gh. Bolocan), Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1981

Dicționarul limbii române, M.O. Imprimeria Națională, Librăriile Sfetea, Tipografia Universalul, Bucureşti, 1913–1949

Dicționarul limbii române, serie nouă, Editura Academiei, Bucureşti, 1965 ş. u.

Douglas, J.D. et alii, *The New Bible Dictionary*, The Inter-Varsity Fellowship, London, 1962

Ernout A., A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Editions Klincksieck, Paris, 1932

Liddell H.G., and R. Scott, *A Greek–English Lexicon* (…), University Press, Oxford, 1996

Scriban A., *Dicționaru limbii româneşti*, Institutul de Arte Grafice Presa Bună, Iaşi, 1939

Tiktin H., *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1985 (cu etimologii revăzute de Vasile Arvinte)

Ediții de texte

AI = ***Apostolul*** *Iorga*, în Nicolae Iorga, *Cîteva documente de cea mai veche limbă românească. (Sec. al XV-lea şi al XVI-lea)*, în AA XXVIII (1905-1906), Editura Academiei, Bucureşti, p. 99-115

BB = *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, Laura Manea, N.A. Ursu, 2. vol., Editura Univesității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2001, 2002

CB = *Codicele Bratul*, ediție de text de Al. Gafton, Editura Univesității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2003

CCÎ = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I, textul, Atelierele grafice Socec & Comp., Bucureşti, 1914

---

de circulație), adică pe măsura supunerii lor la judecățile celor din alte zone, aceleaşi texte îşi arată neajunsurile la care concurența formelor le supune. În secolul următor, exercițiul, circulația textelor şi a cărturarilor conduc la o oarecare ameliorare a situației, lucru care, însă, nu elimină toate problemele constatate în secolul al XVI-lea.

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)

CP = *Texte de limbă din secolul XVI* reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Braşov în anul 1563*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1930
CPLR *Fiz*. = *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, II, *Fiziologul*, studiu filologic (...) de V. Guruianu, *Archirie şi Anadan*, studiu filologic (...) de Magdalena Georgescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1997
CPLR *Sind*. = *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, I, *Floarea darurilor*, text stabilit (...) de Alexandra Moraru, *Sindipa*, text stabilit (...) de Magdalena Georgescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1996
CS = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gh. Chivu, Editura Academiei, Bucureşti, 1993
CV = *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareş, Editura Academiei, Bucureşti, 1979
EV.SIB = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553*, studiu introductiv filologic de academicianul Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Deméni, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1971
Ieud = *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă, indice de Mirela Teodorescu şi Ion Gheţie, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1977
IZ[1] = *Ispisoace şi zapise* (documente slavo-române), publicate de Gh. Ghibănescu, vol. II, partea I (1631-1641), Editura Dacia, Iaşi, 1909
LEGI Mold. = *Carte românească de învăţătură 1646*, ediţie critică, (coord. Andrei Rădulescu), Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961
LEGI Munt. = *Îndreptarea legii 1652*, ediţie coordonată de Andrei Rădulescu, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962
LUCACI = *Pravila ritorului Lucaci*, Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971
MC = Miron Costin, *Opere*, ediţie critică (...) de P.P. Panaitescu, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1958
MOXA = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediţie critică însoţită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Editura Minerva, Bucureşti, 1989
NTB = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea înalt prea sfinţitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia, 1998
PO = *Palia de la Orăştie 1582*, I, Textul, ediţie întocmită de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton şi S. Guia, Editura Univesităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2005
PS.C = Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei, Bucureşti, 1976
PS.H. = *Psaltirea Hurmuzaki* I, Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005
PS.S. B. = Bianu, Ion, *Psaltirea Şcheiană*, t. I, *Textul în facsimile şi transcriere*, Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1889
VARL = Varlaam, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Manole Neagu, Editura Hyperion, Chişinău, 1991 (s-a consultat şi Varlaam, *Cazania (1643)*, ediţie îngrijită de J. Byck, Ed. Regală pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1943)
VS = Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor,* Tip. Mitrop., *Iaşi, 1682-1686*

BDD-A1704 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:46:53 UTC)